

Västmanlands läns museum
Kulturmiljö Rapport B
2013:B35

Svinhuset och Sträckprovshuset på Ramnäs bruk Restaurering av tegeltak

Antikvarisk medverkan

Ramnäs bruk 8:1
Ramnäs socken
Västmanlands län

Fredrik Ehlton

Svinhuset och Sträckprovshuset på Ramnäs bruk
Restaurering av tegeltak

Antikvarisk medverkan

Ramnäs bruk 8:1
Ramnäs socken
Västmanlands län

Länsmuseets dnr: VLM120208

Fredrik Ehlton

Utgivning och distribution:
Västmanlands läns museum
Karlskatan 2, 722 14 Västerås
Tel 021-39 32 22
E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

© Västmanlands läns museum 2014

Omslagsfoto: Överst Sträckprovshuset, Vlm_kmvFE-3061, underst Svinhuset, Vlm_kmvFE-3371

Foto: Där inget annat anges är fotografier tagna av Tobias Mårud och Fredrik Ehlton, Västmanlands läns museum.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01172.

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-86511-93-7

Inledning

Ramnäs bruk ligger vid Kolbäcksån och består av en mängd byggnader som är kopplade till brukets olika skeden. Fastighetsägarna har ansökt om byggnadsvårdsbidrag för att restaurera taken på Sträckprovshuset och på Svinstian. Länsstyrelsen i Västmanlands län beviljade bidrag på 365 000 kr för åtgärderna i beslut daterat 2012-09-17, dnr 434-4664-11.

Fastighetsägaren utsåg Västmanlands läns museum till antikvarisk medverkande för ärendet. Arbetet genomfördes under våren och sommaren 2013 med medverkan av byggnadsantikvarierna Tobias Mårud och Fredrik Ehltun som även sammanställt denna rapport.

Karta över Ramnäs bruk. Sträckprovshuset är inringad med röd cirkel, Svinhuset med blå cirkel. Utdrag ur digitala fastighetskartan från 2004.

Historik

Ramnäs bruk anlades vid Kolbäckssån och hamrarna låg både på östra sidan av ån och på holmen. Brukssamhället, med bland annat ett stort antal arbetarbostäder, växte fram på båda sidor om ån. År 1590 uppfördes en stångjärnshammare i Ramnäs vid ett av de tre fallen i Kolbäckssån. Under första delen av 1600-talet utvecklades Kungshammaren, som den kom att kallas, och blev början till ett bruk. Kungshammaren anlades av Gustav Vasas änka Katarina Stenbock. Två nya hamrar uppfördes på 1630-talet och ytterligare två fanns här, kallade Köpmanshammaren och Bäckhammaren. Vid 1600-talets mitt omfattade Ramnäs bruk tre stångjärnshamrar med vardera två härdar, två knipphamrar, bruksgård och övrig bruksbebyggelse. Redan vid 1700-talets början fanns två herrgårdar i Ramnäs och bruket var delat på två ägare - familjerna Schenström och Tersmeden.

Karta där Sträckhusets och Kättingsmedjans utbredning på Häradskartan från 1907 är streckad med blå markering.

Under 1800-talets första hälft användes fortfarande äldre metoder vid stångjärnssmidet. Men 1855 stod den första lancashiresmedjan färdig. Den inrymde tre lancashirehärdar med en smälthammare och två räckhammare. År 1918 flyttades smälthärdarna in i valsverket som uppfördes 1868. Kättingsmede togs upp år 1879 och detta fick stor betydelse för bruket under 1800-talets slut. Ett kraftverk uppfördes vid Ramnäs 1896. I samband med att smedjan flyttade in i valsverket övergick man från vattendrivna hamrar till ånhammare.

Omkring 1930 minskade efterfrågan på lancashirejärn och man började övergå till järnförädling i stället för tillverkning av järn. Lancashiresmidet lades ner 1964 och driften i valsverket upphörde sex år senare. Valsverket med smedjan är fortfarande bevarad, liksom en längre järnbod, kättingsmedjan och ytterligare några mindre bruksbyggnader.

Det så kallade Svinhuset har en bottenvåning murad i slaggsten med ovanpåliggande halvåning i stolpverk. Halvåningen är inklädd i locklistpanel med dekorativt avslut nedtill. Locklisterna är enkla fyrkantslister. I bottenvåningen finns fönsteröppningar som idag är igensatta med betong.

Byggnadens tak är täckt med tvåkupigt lertegel på öppen läkt. Taket kröns av en ryttare, förmodligen tillkommen för ventilation då byggnaden var svinhus. På taket finns även en yngre skorsten. Interiört har byggnaden inretts som garage vid mitten av 1900-talet. Hela bottenvåningen är invändigt gjuten i betong. Vid byggnadens östra fasad finns en mindre tillbyggnad med pulpettak. Den är uppförd i stolpverk och klädd med slät panel och skivor av korrugerad plåt. Taket är täckt med tvåkupigt lertegel.

Den byggnad som tidigare tjänat som sträckprovhus till den intilliggande kättingsmedjan. Smedjan uppfördes 1879 och användes för tillverkning av klen- och ankarkätting till och med 1954. Sträckprovhuset har förmodligen använts under samma period. Byggnaden är uppförd

helt i slaggsten med ett tak täckt av enkupigt lertegel. Teglet ligger på ett undertak av vankantade brädor. Fönstren har stickbågeform och bågar är i två lufter med åtta mindre rutor i varje båge. Fönsteröppningarna är täckta med plåt men de flesta fönsterbågarna finns kvar. I en jämförelse med Häradskartan från början av 1900-talet syns de två byggnaderna som ett helt komplex med byggnadskroppar både norrut och västerut.

Byggnadsvårdsåtgärder

Byggnadernas båda tak skulle läggas om och åtgärderna skulle genomföras enligt de riktlinjer som formulerats i yttrande från Västmanlands länsmuseum (daterat 2012-01-25). Båda byggnaderna hade skador som uppkommit av eftersatt underhåll.

Sträckprovshuset

Först på tur stod det fd Sträckprovshuset. Taket bestod till stor del av 1-kupigt handslaget lertegel. Så mycket av det befintliga teglet som möjligt skulle bevaras. Följande åtgärder genomfördes på byggnaden:

- Taket lades om i sin helhet. På det västra takfallet samlades de pannor som gick att återanvända. På det östra lades både återvunna och andra begagnade lertegelpannor.
- Takets läkt riktades i norra änden för att få nockskivorna att ligga på ett bra sätt.
- Vindskivan ersattes med dubbla skivor då ströläkten tillkommit och ökat höjden på taket.
- Nocken tjärades
- Lagningar i takstolar har skett.

Sträckprovshuset innan omläggningen och reparationen av taket.. Vlm_kmvTM-973.

*Det fanns rötskador i läkten och vid takfoten.
Vlm_kmvTM-989*

*Skador fanns även på täck- och vindskivor.
Vlm_kmvTM-983*

Nockskivorna var rötskadade och saknades helt på vissa ställen. Vlm_kmvTM-975

*Teglet plockades bort och pannornas skick bedömdes.
Foto: Ramnäs bruk AB*

*På södra delen av byggnaden, på ett avgränsat område
låg råspont istället för den äldre locklagda panelen.
Foto: Ramnäs bruk AB*

Lagade takstolar, bjälklaget bestod av bilade stockar och takstolarna av sågat virke. Reparationer skedde Likt befintligt. Foto Ramnäs bruk

Åtgärdernas omfattning på undertaket. Västra takfallet
Foto: Ramnäs bruk

Board, läkt och nockbrädor lagda på taket. Nock-Brädorna tjärades innan de spikades på byggnaden.
Foto: Ramnäs bruk

Takomläggningen under arbete.
Foto: Ramnäs bruk

Taket efter omläggning i detalj.
Vlm_kmvFE-3039

Takfoten reparerad och pannorna lagda på plats.
Vlm_kmvFE-3035

Byggnaden efter takomläggningen. Taket riktades upp i den norra delen för att fånockbrädan att ligga rakt och bra. Vlm_kmvFE-3036

Under arbetets gång framkom det att många av de skador som fanns i det västra takfallet, som vänder sig mot vägen, uppkommit till följd av skadegörelse i form av stenkastning. Problemet ansågs svårt att komma åt. Ramnäs bruk ska genomföra en årlig kontroll av byggnadens tak. I och med detta bör sådana skador uppmärksammas och repareras innan större skada uppstår.

Svinhuset

På Svinhuset låg 2-kupigt lertegel som var i så pass dåligt skick att det inte bedömdes som värt att återanvända. En diskussion fördes kring om det var idé att spara de få pannor som var i gott skick. Då taket ligger på öppen läkt och är på så sätt känslig för vattenläckage beslutades att byta ut samtliga tegelpannor mot nya likt befintligt. Följande åtgärder genomfördes på Svinhuset:

- Taket lades om med nytt 2-kupigt lertegel (från Vittinge) som lades på en tjockare läkt än innan (ca 1 cm tjockare).
- Plåtskoning runt skorsten gjordes med ny galvaniserad plåt.
- Täcksivor byttes mot ny galvaniserad plåt likt befintlig.
- Vindskivor och takfot åtgärdades likt befintligt.
- Takryttaren fick en ny underdel
- Reparation av murrem
- Det tillbyggda skjulet revs
- Rödfärgning av reparerade delar med slamfärg

Byggnaden var i fallfärdigt skick och används idag främst som förråd. Vlm_kmvFE-2723.

Nocken och takryttaren hade kraftiga rötskador och tegelpannor hade fallit bort. Vlm_kmvFE-2724.

Vindskivor saknades i stort sett då de fallit bort, till vänster i bild syns den fallfärdiga tillbyggnaden. Vlm_kmvFE-2731

Vid nocken och gavlarna saknades tegelpannor, virket var rötskadat och taket var på väg att rasa in i byggnaden. Vlm_kmvFE-2730 och Vlm_kmvFE-2729.

Tegelpannorna som låg på taket kom från tegelbruket vid Starfors säteri i Uppland. Vlm_kmvFE-3048

Pågående arbete med att reparera murremmen och stolpverksdelen. Vlm_kmvFE-3044

Muremnen ersattes med nytt virke i vissa delar, här syns en reparerad knut. Vlm_kmvFE-3046

Takomläggning under arbete.
Foto: Ramnäs bruk AB

Takryttaren reparerades, stor del av virket var så pass skadat att det fick bytas ut. Foto: Ramnäs bruk AB

Pågående reparation av murrem vid anslutningen mellan bärande innervägg och yttervägg.
Foto: Ramnäs bruk AB

Pågående arbete med att lägga tak. Arbetet var omfattande då det fanns stora skador på både takkonstruktion och stolpverkskonstruktionen över slaggstensmuren. Foto: Ramnäs bruk AB.

Reparerad murrem och panel samt omlagt tak.
Vlm_kmvFE-3389

Reparerad murrem, anslutning mellan innerväg och ytterväg. Vlm_kmvFE-3382

Reparationer i stolpverkskonstruktionen, murrem och Panel. Vlm_kmvFE-3384

Närbild på reparationer i takstol mm
Vlm_kmvFE-3387

Takryttarens konstruktion invändigt byttes ut helt och hållet.
Vlm_kmvFE-3378

Takryttaren utvändigt nyligen tjärstruken
Vlm_kmvFE-3361

Skorstenen fick ny skoning av omålad galvaniserad plåt. Nockpannor lades på likt befintligt. Vlm_kmvFE-3362.

Byggnaden fick nya vindskivor som utformades likt befintlig utformning. Vlm_kmvFE-3365.

Panelen i stolpverkskonstruktionen utformades likt den befintliga och målades med röd slamfärg. Vlm_kmvFE-3366

Bilden visar platsen för den tidigare tillbyggnaden som i samband med projektet revs bort. Nya täckskivor av galvaniserad plåt lades även på byggnaden, likt befintlig lösning. Vlm_kmvFE-3370.

Resultat

Takomläggningarna följde Länsstyrelsens beslut och samtliga frågor som berörde byggnadernas kulturhistoriska värde togs upp till diskussion på byggmöten. Ramnäs bruk skickade bilder till antikvarisk medverkan som underhandsinformation.

Takrestaureringarna är godkända ur antikvarisk synvinkel.

Administrativa uppgifter

Västmanlands läns museums dnr: VLM120208

VO Kulturmiljö; projektnr: 3-13-103

Länsstyrelsen dnr: 434-4664-11

Fastighetsbeteckning: Ramnäs bruk 8:1

Landskap: Västmanland

Län: Västmanland

Socken: Ramnäs

Kommun: Surahammar

Ägare-beställare: Ramnäs bruk AB
Box 14
730 60 Ramnäs

Entreprenör: Nordsjö bygghantverk AB
Per Olsson
Simonsbo 22
743 87 BÄLINGE

Antikvarisk medverkan: Västmanlands läns museum
Antikvarisk expert Fredrik Ehlton
Karlskatan 2
722 14 VÄSTERÅS
Tele: 021-39 32 22

– en del av Landstinget Västmanland

Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 VÄSTERÅS
Tele: 021-39 32 22 · E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-86511-93-7